

הסוגיא השמינית – וכן בנו (צו ע"ב 13-16)

מתני', ר' שמעון אומ': נותן לחברו וכו';

(א) בנו, מאי בעי התם?

תאנא דבי שמואל: בשילדתו אמו בשדה.

(ב) ומאי אפילו הן מאה?

דאע"ג דקשי ליה ידא, אפילו הכי, הא עדיפא.

חילופי הנוסחאות

[3] שמואל וכך גם בדפוס פאס, ברבינו חננאל, ברי"ף, ברא"ש ובספר העתים (עיינו דקדוקי סופרים [קפט ע"א אות ג]). ואולם בכתבי היד מינכן, וטיקן ובדפוס ראשון, הברייתא מובאת בשם ר' מנשה. אפשטיין (מבואות לספרות האמוראים, עמ' 509, הערה 21) כתב: "...והוא רב מנשיא בר' ירמיה מדיפתי (עירובין סד א, ע" ד"ס) והוא תני (תנא) דבי מנשה (מנשיא), שבת קמה א-ב, עירובין צה ב, צז ב, יומא עז ב...". על 'תנא דבי שמואל' שהפכו ל'תנא דבי ר' ישמעאל' ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 213.

מסורת התלמוד

[3] בשילדתו אמו בשדה השוו ירושלמי עירובין י א, כו ע"א.

פירוש הסוגיא

תקציר

סוגייתנו מבקשת לפרש שני עניינים קצרים בדברי משנתנו: "ר' שמעון אומ': נותנן לחבירו וחבירו לחבירו עד שהוא מגיע לחצר החיצונה. וכן בנו נותנן לחבירו וחבירו לחבירו אפילו הן מאה". תחילה מקשים "בנו, מאי בעי התם?" (א) ומסבירים שמשנתנו עוסקת בסכנה בריאותית מסוימת. על השאלה "ומאי אפי' הן מאה?" משיבה הגמרא: "דאף על גב דקשיא ליה ידא, אפילו הכי הא עדיפא" (ב), זאת על פי הסברה שישנה עדיפות לפתרון ההלכתי נותנן לחבירו וחבירו לחבירו על פני 'מוליכן פחות פחות מד' אמות'.

(א) בנו מאי בעי התם?

שנינו במשנתנו: "ר' שמעון אומ': נותנן לחבירו וחבירו לחבירו עד שהוא מגיע לחצר החיצונה. וכן בנו נותנן לחבירו וחבירו לחבירו אפילו הן מאה". בסוגיא הקודמת קישרו בין חלקם הראשון של דברי ר' שמעון – המתייחסים למציאת תפילין – לנאמר בסוף משנה א: "ובסכנה מכסן והולך לו". וכבר הערנו לעיל שמהירושלמי על אתר עולה שלאמוראים מאוחרים בארץ ישראל היתה גישה דומה. בירושלמי י א, כו ע"א איתא: "ר' אליעזר ור' אבדימי תרויהו בשם ר' מנא: חד אמר בתינוק של סכנה. מותיב ליה חבריאי: אם בתינוק של סכנה יביאו [בידן]? ביכול להביאו דרך היתר", ופירש ר"ש ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 359): "ונראה קצת שהפירוש בתינוק של סכנה אינו כפי שפירשו המפרשים על פי הבבלי, אלא סכנה כאן היא כמו סכנה במשנה שבת פי"ט מ"א ומ"א כאן, והיינו בשעה שגזרו על המילה, היו מלים בשדות...". בסוגייתנו, לעומת זאת, לא פירשו שמדובר בסכנת המלכות אלא הביאו ברייתא דבי שמואל², שקבעה: "בשילדתה אמו בשדה". פירוש זה מכוון ככל הנראה לסכנה בריאותית.³

ההסבר שניתן בסוגייתנו הובן בדרך כלל כמציינן מקרה דוחק מיוחד. בהתאם לכך פירש הריטב"א (צז ע"ב ד"ה בנו מאי בעי, עמ' תתסט) את שאלת הגמרא "בנו מאי בעי התם?": "כלומר, מה האונס שאירע לו שם כדי שיתירו לו להביאו כן, דהא לא התירו חכמים אלא ע"י דוחק".⁴ אמנם נראה ששיטת הרמב"ם⁵ ואחרים⁶ היא שהיתרו של ר' שמעון נאמר אפילו שלא בשעת הדחק. בפירוש המשנה (עמ' צה) קבע הרמב"ם: "ודע שמותר לאדם להעביר חפץ פחות פחות מארבע

1 בגוף כ"י קאופמן: "נותנין" וכן בסוף המשנה הקודמת "ומביאין", אבל נוסח זה אינו מסתבר מן התחביר, לא כאן ולא במשנה הקודמת. וביד שנייה נראה שמחק הסופר את היו"דין המיותרות.

2 על 'ננא דבי שמואל' ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 212-214; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 28-36.

3 ברם אם אכן אין קשר בין דברי ר' שמעון לסופה של המשנה הקודמת הרי שניתן היה לפרש שזוכן בנו' מתייחס לקטן שאפסו כוחותיו וקשתה הליכתו וביקש מאביו שייטלו, וכעין מה שאמרו בשבת קמא ע"ב: "אמרי דבי ר' ינאי: בתינוק שיש לו געגועין על אביו", על משנה שבת כא א: "נטל אדם בנו והאבן בידו".

4 השו' דברי הרמב"ן (מלחמות לא ע"ב ד"ה וכתב עוד בעל המאור), הראב"ד (כתוב שם, עמ' מה; השגות על הרמב"ם שבת יב יז) ורבינו יהונתן מלוניל (לא ע"ב, ד"ה ר"ש).

5 אולם ראו מה שכתב בעל גאון יעקב (צז ע"ב ד"ה ר' יודא אומר, עמ' שפב), שפירש שהרמב"ם לא התיר אלא בשעת הדחק. עיינו רבינו חננאל לשבת קיב ע"א (עמ' רכ): "...ושרי לאיתויי פחות [פחות] מד' אמות כר' יצחק, דאמר: מוליכו פחות פחות מד' אמות. ולא תימא כיס בלבד שרו ליה דאדם [ניא מפני שאדם] בהול על ממונו, ואי לא שרית ליה אתי לאתויי ד' אמות ברי"ה,

6 אלא [אפי'] כל דבר שצריך לו, מדהתן: המוציא תפילין מכניסן זוג זוג, ובשעת הסכנה מכסן והולך לו, בד"א בסכנת גוים, אבל בסכנת לסטין מוליכן פחות פחות מד' אמות". והדברים נאמרו אמנם לגבי 'טלטול פחות מד' א', אך סביר שהוא הדין לגבי 'נותנן לחבירו'.

אמות⁷ או נותנו לחבירו וחברו לחברו כמו שאמר ר' שמעון. והלכה כר' שמעון...". בהתאם לכך הוא פסק בהלכות שבת (יב יז): "לפיכך מותר לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים ולתנו לחבירו שעמו בתוך ארבע אמות, וכן חבירו לחבירו האחר שבצדו, אפילו הן מאה. ואף על פי שהחפץ הלך כמה מילין בשבת – מותר, מפני שכל אחד מהן לא טלטל אלא בתוך ארבע אמות שלו". וכפי שהסביר מורי ורבי רנ"א רבינוביץ' בפירושו 'יד-פשוטה' (זמנים א, עמ' שסא): "...סובר רבינו כי ליתן לחברו וחברו לחברו – מותר לכתחילה. לכן השמיט כאן איזכור 'תפילין' או 'בנו' – שלא יעלה על דעתנו שהיתר זה הוא רק משום מצוה או בשעת הדחק. וכדי להשמיענו דבר זה התחיל 'לפיכך' – לייחס הלכה זו להלכה הקודמת שהיא סתם משנה..."⁸.

סוגייתנו עומדת לכאורה כנגד פסיקתו של הרמב"ם, שהרי בעלי הגמרא ביקשו לדעת מהו הדוחק שבשלו התיירו לטלטל באמצעות חברים ואילו הרמב"ם התיר בכל אופן. ייתכן שהוא סבר שהברייתא אינה מבקשת להדגיש את היבט הדוחק שבמשנה אלא רק להשלים את ההבנה "בנו מאי בעי התם" במגמה אינפורמטיבית וללא משמעות הלכתית מיוחדת. גם את המשך הגמרא: "דאף על גב דקשיא ליה ידא, אפילו הכי, הא עדיפא" הוא פירש בהתאם לכך כהסבר מעשי ולא כהסבר הלכתי, וכשיטת רבינו חננאל (צו ע"ב ד"ה וכן בנו נותנו וכו', עמ' ריב): "...הא עדיפא ליה מלהוליכו פחות פחות מד' אמות"; ליה – עדיפות מעשית לתינוק ולא עדיפות הלכתית.⁹

(ב) ומאי אפילו הן מאה דאף על גב דקשיא ליה ידא אפילו הכי הא עדיפא

לעיל (עמ' 71) טענו שסוגיא זו, 'ובסכנה מכסן והולך', צו ע"א-ע"ב, מושפעת מהסוגיא הבבליית במסכת שבת (קנג ע"ב), אשר בה מבואר חסרונו של פתרון 'מוליכן פחות מד' אמות' במילים הבאות: "[דאתי] לאיתויי ארבע אמות ברשות הרבים". נראה שגם פה ממשיך בעל הגמרא באותו קו המסביר את עמדתו של ר' שמעון להעדיף היתר 'נותנן לחבירו' על פני 'פחות מד' אמות'.

7 מקור זה מצטרף לעדויות אחרות התומכות במסקנה שלפיה הרמב"ם סבר שהיתר 'פחות מדל"ת אמות' נאמר אף שלא בשעת הדחק. בהלכות שבת כז כתב הרמב"ם: "...לא היתה עמו בהמה ולא נכרי ולא אחד מכל אלו – מהלך בו פחות פחות מארבע אמות, ואפילו מציאה שבאה לידו – מהלך בה פחות פחות מארבע אמות. אבל קדם שתבוא לידו, אם יכול להחשיך עליה – מחשיך; ואם לאו – מוליכה פחות פחות מארבע אמות". ממזרח וממערב נשאל רבינו להסביר עמדתו בהלכה זו. לחכמי בגדאד הוא השיב (בלאו, ג, סימן תסד, עמ' 145): "...אבל המאמר האחרון, שהוא 'מוליכו פחות פחות מארבע אמות', הרי אין הבדל בזה בין כיסו ובין מציאה, כי הוא דבר המותר לכתחילה בכל דבר, ואפי' בנו או חבירו מוליכה פחות פחות מארבע אמות, כמו שנתבאר בכמה מקומות, כי הטלטול בתוך ארבע אמות (מותר) לכתחילה בכל דבר, (אפילו) כשאין שעת דחוק כלל". דומה שתשובה זו אינה מותרת ספק בנידון (אמנם ראו יד פשוטה, זמנים א, עמ' קעד). דברים ברורים פחות מצויים בתשובתו לחכמי לונדל (בלאו, ב, סימן ש, עמ' 559): "ואם תאמר, מאי שנא הא מהא [=הולכה פחות פחות מארבע אמות מנתינת המציאה לנכרי או הנחתה על גבי חמור] שזו ההולכה פחות פחות מארבע אמות צנעה גדולה יש בה ולא אושא מילתא כמו שנתברר שם בהמוצא תפילין ואינו צריך דבר אחר ולא איש אחר לסייעו, ולא יכיר בו אדם, ולא יהיה נחפו. ולפיכך לא נחוש לו שמא יעבירונו ארבע אמות". מכל מקום, תשובות אלו מחזקות את ההבנה שלפיה הרמב"ם התיר 'פחות מד' אמות' אפילו לכתחילה. אולם בהלכות שבת יג י הוא פסק: "עקר חפץ מרשות הרבים והלך בו פחות מארבע אמות ועמד, וחזר והלך פחות מארבע אמות ועמד, אפילו כל היום כולו – פטור". ביד פשוטה (זמנים א, עמ' שעד), דייק בסגנון: "...שלא כתב כאן בסגנון של היתר לכתחילה 'מוליכו פחות פחות מארבע אמות'... כאן ניסח את הדין בלשון של דיעבד: 'עקר... והלך בו פחות מארבע, ועמד, וחזר והלך... ועמד וכו' – פטור, אבל לכתחילה אסור". גירסת 'פטור' מופיעה במספר כתבי יד תימניים: סוטרו 117, Huntington 379 וכ"י הספרייה הלאומית בירושלים 446⁴. דא עקא, בשאר כתב היד התימניים (ראו ילקוט שנויי נוסחאות על אתר במהדורת ר"ש פרנקל) ובמקורות אחרים הנוסח הוא: "מותר". חיזוק לנוסח זה נמצא בפירוש קדמון ממצרים שנדפס בספר זמנים שבהוצאת פרנקל. בעל הפירוש כתב (עמ' תקלד): "כבר הקדים שיש לאדם לטלטל בר' אמות ברשות הרבים, לפיכך אם עקר חפץ מרשות הרבים והלך בו שלשה אמות דרך משל ועמד, לא עשה כלום, וכן חזר והלך שלשה אמות ועמד אפילו הלך על דרך זו כמה מילין לא עשה כלום...". ברור מלשון זו שאין פה אפילו איסור לכתחילה, שהרי לא עשה כלום. לו היה כתוב במשנה תורה בנוסחו של 'פירוש קדמון ממצרים' 'פטור', ולא 'מותר', ודאי היה מסביר בעל הפירוש מדוע יש בכל זאת איסור (מדרבנן).

8 אמנם, ר' וידל די טולושא, בפירושו מגיד משנה – ככל הנראה בעקבות דברי הרמב"ם (מלחמות לא ע"ב ד"ה וכתב) – הסביר שפסקו של הרמב"ם, המתיר 'נותנן לחבירו' אפילו שלא בשעת הדחק, התבסס על ר' יהודה במשנה, שהתיר הכנסת חבית, ולא על ר' שמעון. לפי זה אין לסוגייתנו זיקה לעניין היתר שלא בשעת הדחק. ברם בפשטות, חידושו של ר' יהודה במשנה מתמצה (בהשוואה לדברי ר' שמעון) בכך שהוא מתיר להוציא 'אפילו חוץ לתחום', ואין הדבר קשור להבדל שבין 'בנו' לבין 'חבית'. אפשרות נוספת היא שהרמב"ם בחר להתעלם מסוגייתנו; עיינו מה שכתבנו לעיל, עמ' 43, הערה 30.

